

Андрієнко В. В.,
асистент кафедри
цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ФОРФЕЙТИНГ В УКРАЇНІ: ЗА ТА ПРОТИ

Анотація. У статті піднімається актуальність форфейтингу для фінансування зовнішньоекономічних експортних контрактів, розкриваються його прояви, переваги та недоліки, зокрема відсутність позитивного регулювання. Автор обґрунтовує доцільність його використання банками України як цивільного договору з надання фінансових банківських послуг і пропонує перші кроки для його закріплення у законодавстві та популяризації для використання.

Ключові слова: зовнішньоекономічний контракт, експорт, послуга, факторинг, форфейтинг.

Постановка проблеми. Вибір України на користь євроінтеграції та асоціації із країнами ЄС привертає увагу до тих економічних за змістом і правових за формою інститутів, які притаманні країнам ЄС. Таким є інститут форфейтингу, як: а) економічна реальність; б) правова форма її існування. Він використовується Швейцарією, Великобританією та деякими іншими європейськими країнами. Використовують його і окремі банки України як різновид експортного факторингу. Водночас в національній правовій науці договір форфейтингу не досліджувався, що є стимулом для розкриття його сутності, слугує запозиченню зарубіжного досвіду по виконанню грошових зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами.

Вклад основного матеріалу. Переорієнтація національної економіки на ЄС потребує гнучкого фінансування. При експорті імпортери не завжди можуть здійснити своєчасну оплату товару. Вирішити цю проблему українським експортерам може допомогти такий вид банківських нетрадиційних операцій, як форфейтинг (від фр. *forfait* – відмова від прав) чи покупка боргу, вираженого у такому охороноспроможному документі, як перевідний чи простий вексель у кредитора на безповоротній основі. Іншими словами, це є купівля боргу, що виражений у зворотному документі (перевідний або простий вексель) у кредитора на безповоротній основі. Це означає, що покупець боргу (форфейтер) бере на себе зобов'язання про відмову (форфейтинг) від свого права на звернення регресивної вимоги до кредитора у разі неможливості отримання боргу з боржника. Тобто, покупець цих вимог бере на себе комерційні ризики, пов'язані з неплатоспроможністю імпортерів, без права регресу цих документів на колишнього власника. Форфейтер не має права подавати будь-які претензії до експортера у разі неплатежу імпортера, а також бере на себе фактично всі види ризику, а експортер відповідає лише за правові аспекти вимог, наприклад, за відповідність товару умовам договору. Купівля зворотного документа здійснюється звичайно зі знижкою [9, с. 133].

Проведені дослідження форфейтингу стосуються певних напрямів, таких як: 1) економічної категорії; 2) різновиду правочину – банківського; 3) договору взагалі і як підстави виникнення зобов'язань; 4) виду забезпечення виконання зобов'язань; 5) різновиду договору з надання фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З економічного напрямку тривалий час форфейтинг досліджували: Л. Стекі, Я. Гільді, Р. Харріс, М. Пітталіс, Е. Ріплі, Л. Вигоне, М. Лютшиг-Імменеггер, Х. Л. Ріва, у РФ – Л. І. Абалкін, А. І. Ачка-

сов, М. П. Березіна, В. І. Букато, Н. І. Валенцева, Є. Ф. Жукова, О. І. Лаврушін, І. Д. Мамонова. Як вони самі визнають, досі в економічній науці не вироблене єдине розуміння форфейтингу та механізму форфейтингових правочинів в господарській практиці [14, с. 4]. Якщо ж не визначеним є зміст економічної категорії, то і юридична форма від цього також не виграє.

Щодо різновиду банківського правочину, зокрема щодо запропонованої І. А. Безклубим класифікації банківських правочинів, які спрямовані на задоволення фінансових послуг клієнтів, що забезпечують виконання певних грошових зобов'язань при здійсненні активних та пасивних банківських операцій та частково операцій із цінними паперами [2, с. 6], то у подальшому він стверджує: «Сутність вексельного кредиту ... полягає у тому, що відстрочення сплати грошей надається за умови використання у кредитних відносинах векселя» [2, с. 26].

Те, що договір факторингу є підставою виникнення цивільних правовідносин, беззаперечно з огляду на п. 1 ч. 2 ст. 11 ЦК України [15], а зобов'язання – ч. 3 ст. 509 ЦК України. Тож можна солідаризуватися із Н. Ю. Голубєвою про «... можливість встановлення зобов'язання відносно декількох об'єктів: сполучні (зобов'язання із простою множинністю об'єкту)...» [3, с. 7].

Форфейтинг має спільні риси із «експортним факторингом», який у національній правовій науці вперше дослідила Я. О. Чапчадзе, а потім й інші дослідники – представники економічних та господарсько-правової спеціалізації. Це і не дивно, оскільки факторинг є короткостроковим інструментом фінансування, а форфейтинг можна трактувати як середньо та довгостроковий спосіб кредитування зовнішньоекономічних операцій [6, с. 234]. Тож експортний факторинг і є форфейтингом.

Завдання цієї роботи полягає у встановленні напрямів дослідження договору форфейтингу та його правової природи.

Об'єктом дослідження також є правовідносини, які виникають внаслідок укладення зазначеного договору, а предметом – положення чинного національного та зарубіжного законодавства, практика його застосування, основні наукові доктрини стосовно такого договірної інституту.

Також форфейтинг є однією із форм забезпечення виконання грошових зобов'язань, як розповсюджена у світовій практиці форма короткострокового та середньострокового кредитування зовнішньоторгових угод [1, с. 3]. Він – специфічна форма кредитування зовнішньоекономічних контрактів через купівлю комерційним банком (форфейтером) в експортера боргових зобов'язань, акцептованих імпортером. Як і факторинг, це специфічний метод трансформації комерційного кредиту в банківський [8, с. 23] та нетрадиційна форма експортного фінансування і банківських послуг. Його використання в період кризи є аргументом на користь визнання у «складний» час, який наразі переживає економіка України.

Як зазначається, форфейтинг – спосіб кредитування зовнішньоекономічних операцій, який полягає у купівлі в експортера експортних вимог форфейтером (комерційним банком чи спеціалізованою компанією) з виключенням права регресу (зворотної вимоги). Експортеру виплачується залишкова сума експортної вимоги за мінусом суми дисконту. Форфейтинг має

багато спільного з «експортним факторингом». Однак факторинг вважається короткостроковим інструментом фінансування, а строк форфейтування як середньо так і довгостроковим кредитуванням зовнішньоекономічних операцій [13].

До основних переваг форфейтингу можна віднести такі: покращуються позиції експортера щодо ліквідності, оскільки підприємство одразу ж отримує готівкові кошти; експортер звільняється від всіх ризиків; зменшуються довгострокові вимоги у балансі підприємства, що приводить до зростання його кредитоспроможності; зникає необхідність контролю за погашенням кредиту і роботи з інкасації платежів; форфейтинг не впливає на ліміти експортера з овердрафту або на інший кредит, який надається банком. Його недоліками є висока вартість: ставка за форфейтування є значно більшою за звичайні ставки за кредитами, тому що форфейтер бере на себе всі ризики.

Витрати з форфейтування складаються з: витрат на отримання банківської гарантії або авалю за векселем; ризикової премії за політичний ризик; витрат на мобілізацію грошових коштів, які залежать від процентних ставок на євrorинку; управлінських витрат; комісії форфейтера, що становить різницю у часі між укладанням угоди та наданням документів; важкість пошуку експортеру банку, який захоче надати форфейтерну послугу.

Для західних банків (Швейцарія та Великобританія) операції з форфейтингу є добре відпрацьованими, а в Україні вони використовуються лише окремими банками. Це спричиняє практичний інтерес до нього як правової форми надання фінансових послуг чи переуступки боргу. У такому сенсі форфейтинг – різновид фінансових послуг, які в Україні врегульовані Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [12]. Проте досі у ст. 4 серед переліку послуг він не вказаний: чи законодавець до цього не дійшов, чи схилився до іншого розуміння правової природи форфейтингу, чи зважав на те, що в Україні практично такі послуги майже не надаються. Лише у п. 11 вказано на найбільш наближену до нього послугу, а саме: факторинг, про що вже йшлося вище.

У чинному законодавстві України пряма вказівка на форфейтинг відсутня. Проте опосередковано у ст. 350 ГК України [4], в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо факторингу» [10] «Факторингові операції» встановлено, що банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи. Якщо зважати на експортний факторинг, який наближений до форфейтингу, то є сенс піти далі і відкрити дорогу першокласним банкам України для здійснення форфейтингу.

Цим же законом внесено зміни у ЦК України, що слугуватимуть обґрунтуванню цивільно-правової природи факторингу та потребі розробки його кваліфікованого різновиду – форфейтингу на доктринальному та практичному рівнях. Тож законодавець зробив вагомий зусилля для розвитку факторингу та його видів. У тому напрямку слід йти далі та не обмежуватися. До того ж принцип свободи підприємництва, що передбачений п. 1 ст. 44 ГК України, нас у цьому переконує.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» встановлено, що надання фінансових послуг є виключним видом діяльності фінансових установ. У його ч. 5 ст. 5 передбачено, що фінансові установи вправі надавати послуги з факторингу з урахуванням вимог ЦК

України та цього Закону. Фінансова установа, що надає послуги з факторингу, може також надавати послуги з пов'язаного з цим веденням обліку грошових вимог, надання поруки за виконання боржником свого обов'язку за грошовими вимогами постачальників товарів (послуг) та пред'явлення до сплати грошових вимог від імені постачальників товарів (послуг) або від свого імені, а також інші послуги, спрямовані на одержання коштів від боржника». Лише загадкою залишається чому ст. 4, яка містить перелік фінансових послуг, не доповнена форфейтингом. Надолужуючи згайне чи недогляд законодавця, *пропонуємо* після п. 11 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» доповнити п. 12 в редакції «форфейтинг», а іншим пунктам змінити нумерацію.

З наведеного можна зробити висновок, що форфейтинг є економічною за змістом операцією, а в основі форфейтування – однойменний договір, який отримав назву договору форфейтингу. За своєю правовою природою, як господарська операція, він є господарськоправовим, а за формою та домінуванням правового масиву регулювання – цивільно-правовим і, як випливає з чинних актів законодавства, договором про надання фінансових послуг. Наразі внаслідок дуалізму приватного права він регулюється господарським та цивільним законодавством, до якого, як вбачається із наведеного, він тяжіє.

Наразі є два напрямки регулювання договору форфейтингу:

1) зарубіжним законодавством та міжнародним приватним правом;

2) національним законодавством, зокрема через використання аналогії закону: а) положень, що стосуються найближчого до нього факторингу та відступлення вимог; б) загальних положень про фінансові послуги та їх надання; в) законодавством про банки та банківську діяльність; г) загальними положеннями про договір та договір у сфері фінансових послуг.

При форфейтингу йдеться про правовідносини із зовнішньоторгового кредитування. Він має економічний та юридичний прояви: перший – позиковий капітал, другий – договір форфейтингу, на підставі якого кредитні кошти спрямовуються на фінансування зовнішньоторговельного контракту і сплату ціни, або уступка права вимоги сплати за поставлену на експорт продукцію в обмін на отримані від банківської установи грошові кошти. Сутність цього договору зводиться до того, що зобов'язання боржника, строк виконання якого не настав, може бути кредитором перетворене в наявні гроші шляхом продажу зобов'язання форфейтеру, який погоджується купити зобов'язання на безповоротній основі лише за умови надання забезпечення третьою особою [16, с. 236]. При тому він має дві основні характерні риси: швидкість узгодження умов договору форфейтингу та простота структури кредитної документації.

Регулювання міжнародного факторингу здійснюється Конвенцією УНІДРУА про міжнародний факторинг, до якої приєдналася Україна. Вона має недоліки, зокрема не визначає ряд процедурних питань надання факторингових послуг. Визначаючи суть, каркас правового явища, вона дозволяє розвинути цьому інституту з урахуванням національних особливостей різних правових систем. З огляду на викладене було б логічним розширити правове регулювання інституту міжнародного факторингу. Серед документів, пов'язаних з вищезгаданою Конвенцією, виділяється три документи: 1) Міжнародний документ ООН, що визначає статус Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг від 7 лютого 2001 р.; 2) Конвенція ООН про поступку дебіторської заборгованості в міжнародній торгівлі від 12 грудня 2001 р.; 3) Закон України «Про приєднання України до Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг» від 11 січня 2006 р. № 3302-ГУ.

Справа не у приєднанні України до цієї Конвенції та змінах у національному законодавстві, а в його уніфікації та гармонізації з міжнародними нормативно-правовими актами та актами провідних європейських країн. Згідно з Розділом X Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-ГУ фінансування заходів, спрямованих на виконання Програми, на кожному етапі здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством України [11]. Водночас, на превеликий жаль, розвитком нормативного регулювання форфейтингу майже ніхто не переймався. Тому ті можливості та перспективи, що повинні були відкритися перед Україною, наразі не використовуються: досі не усунуто недоліки і колізії національного законодавства із зазначеною Конвенцією. Вони, як прояв певної запопадливості та намагання сподобатися беззаперечним прийняттям положень міжнародних договорів, навіть в ущерб національним інтересам торкаються не лише дрібних особливостей або процедурних питань, а основи регулювання факторингу та його різновидів.

В Україні загальні питання факторингу регулюються ЦК, а ця Конвенція його регулює як міжнародний факторинг – різновид господарських відносин. Так, її ч. 1 ст. 2 встановила, що Конвенція застосовується щоразу, коли грошові вимоги, відступлені згідно з договором факторингу, випливають з договору купівлі-продажу товарів між постачальником і боржником, які здійснюють господарську діяльність (виділено нами – В.А.) на території різних держав. І такі держави, і держава, де фактор здійснює господарську діяльність, є Договірними державами. Як договір купівлі-продажу товарів, так і договір факторингу регулюються законодавством Договірної держави [7]. Тобто, Конвенція містить чітко визначення господарської природи факторингу. Заперечувати це було б безглуздо, проте слід визнати, що у більшості країн немає формалізованого поділу законодавства у сфері господарювання на цивільне і суто господарське, до того ж кодифікованого, як в Україні. Однак цивільне законодавство є більш гнучким в силу його диспозитивності.

Конвенція у ч. 2 ст. 4 визначає, що проблеми, які стосуються питань, що регулюються нею, і які недостатньо чітко вирішені у ній, повинні вирішуватися відповідно до загальних принципів, на яких Конвенція базується, або відповідно до закону, що застосовується згідно дії норм міжнародного приватного права. Тобто, зважаючи на господарсько-правову природу цього інституту, при виникненні не врегульованих питань у нормативній базі слід використовувати акти господарського законодавства для заповнення прогалів. Проте ще раз наголошуємо на відсильності ГК України, де є лише одна ст. 350, яка відсилає до ЦК України. Навіть якщо погодитися, що слід першочергово модернізувати ГК щодо посиленого регулювання інституту факторингу, то його системні недоліки все ж потребуватимуть застосування ЦК України як більш самодостатнього акту законодавства.

Наведене вище також свідчить, що йдеться про грошове зобов'язання. На цю думку нас наштовхує ч. 4 ст. 532 та ст. 533 ЦК України, де власне й згадується грошове зобов'язання. Виходячи з їх змісту, таким є зобов'язання, за яким кредитор повинен сплатити боржнику певну суму грошей в національній або іншій грошовій одиниці. Грошові зобов'язання виникають з приводу грошей як одного з різновидів об'єктів цивільних прав (ст. 177 ЦК) та відносяться до спеціального виду зобов'язань, а саме: на надання фінансових послуг, якими охоплюється цивільно-правове регулювання кредитно-фінан-

сової сфери, послуг страхування, надання позик та кредитів, фінансування під уступку грошової вимоги (факторинг) [5, с. 57], а також інших подібних зобов'язань.

Висновки. Форфейтинг є кваліфікованим факторингом, що проявляється через особливі забезпечувані ним угоди (зовнішньоекономічний контракт) та суб'єктний склад (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності). Звідси є зрозумілим наш підхід до проведеного дослідження його економічної, міжнародної приватноправової, операційної та цивільно-правової природи. З огляду на першу – це кредит, на другу – зовнішньоекономічний контракт, третю – банківська, а в широкому сенсі господарська операція, четверту – договір форфейтингу. Такий підхід ми вважаємо таким, що заслуговує уваги і може слугувати *корпус-теорією* для подальшого дослідження форфейтингу та договору форфейтингу зокрема. Тим більше, що вимушеність виходити із загальних конструкцій правочину та вчення про цивільно-правовий договір детерміновано скудністю доступних нам вітчизняних та російськомовних, а ще більше іншомовних, спеціальних досліджень цього унікального договірної субінституту. У цьому напрямку слід розвивати його регулювання у національному законодавстві.

Література:

1. Ачкасов А. И. Операция «а-фортэ». Общая характеристика и техника совершения: 2-е изд. / Серия Международный банковский бизнес. – М.: Изд-во АО «Консалтбанк», 1994. – 48 с.
2. Безклубий І. А. Теоретичні проблеми банківських правочинів: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. / І. А. Безклубий – К.: 2006. – 32 с.
3. Голубева Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. / Н. Ю. Голубева – О.: 2013. – 40 с.
4. Господарський кодекс України в редакції від 16 січня 2003 року зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.
5. Гражданское право: В 2 т.: [учебник] / Отв.ред. проф. Е. А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во БЕК, 2002. – 816 с.
6. Колодзєв О. М., Колесніченко В. Ф. Гроші і кредит. – К.: Знання, 2010. – 615 с.
7. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг від 28 травня 1988 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 49.
8. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг: [навч. посіб.] / В. Д. Лагутін. – 4-те вид., переробл. і доповн. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 199 с.
9. Поддубная Т. Н. Форфейтинг: проблемы и перспективы / Т. Н. Поддубная // Вісник Хмельницького національного університету: зб. наук.-техн. праць. – Хмельницький: Вид-во Хмельницького НУ. – 2009. – № 5. – С. 132-134.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо факторингу: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 4. – Ст. 20.
11. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України // Відомості Верховної Ради України, – 2002. – № 1.
13. Форфейтинг // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://buklib.net/books/27935/>.
14. Хачпанов Г. В. Развитие форфейтинговых услуг в России: дис. на соиск. учен. степени канд. эконом. наук: специальность 08.00.10 – Финансы, денежное обращение и кредит. / Г. В. Хачпанов – М.: 2013. – 26 с.
15. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
16. Шмиттоф К. М. Экспортное право и практика международной торговли. – М.: 1993. – 458 с.

Андрієнко В. В. Форфейтинг в Україні: за и против

Аннотация. В статье поднимается актуальность форфейтинга для финансирования внешнеэкономических экспортных контрактов, раскрываются его проявления, преимущества и недостатки, в частности, отсутствие позитивного регулирования. Автор обосновывает целесообразность его использования банками Украины как гражданского договора на предоставление финансовых банковских услуг и предлагает первые шаги для его закрепления в законодательстве и популяризации для использования.

Ключевые слова: внешнеэкономический контракт, экспорт, услуга, факторинг, форфейтинг.

Andriienko V. Forfeiting in Ukraine: for and against

Summary. The article raises the question regarding the relevance of forfeiting for financing foreign trade export contracts, reveals its manifestations, advantages and disadvantages, in particular the lack of a positive control. The author substantiates the expediency of its use by banks of Ukraine as a civil contract for the provision of financial and banking services and offers the first steps to legal consolidation and promotion for the use.

Key words: foreign economic contract, export, service, factoring, forfeiting.